

de bestendiging van de devotie in de huiselijke kring met name in de Generaliteitslanden. De auteurs beschouwen de devotieprenten als een middel waardoor het sacrale vacuüm werd opgevuld dat was ontstaan na de zuiveringsacties van gereformeerde overheden (blz. 269).

P.G.J. Post ('De beeldtaal van de devotieprentjes (Nederland en België, negentiende/twintigste eeuw): context-analyse als onderzoeksperspectief'), biedt in zijn bijdrage een overzicht van het wetenschappelijk onderzoek op dit veld om vervolgens allerlei aspecten onder de loop te nemen van de relatie tussen kunst en spiritualiteit. Hij tekent daarbij de beweging die hier op gang kwam vanuit de vernieuwing van spiritualiteit, liturgie en theologie en daarnaast een tweede 'tegenbeweging' waarbij met name de moderne kunst zich deed gelden. W. Frijhoff onderzoekt de betekenis van de devotieprentjes als bestanddeel van culturele praktijken. Hij behandelt daarbij de volksvroomheid als een aspect bij een cultuur- en mentaliteitshistorisch onderzoek. De devotieprentjes die tot zijn eigen collectie behoren (ongeveer 1400) beschrijft hij als cultuurhistoricus, waarbij hij aandacht vraagt voor het proces dat zich afspeelt bij schenking en toeëigening van prentjes, die het middel moesten zijn om toegang te verkrijgen tot de intieme levenssfeer van de ontvanger. De studie van Frijhoff toont aan dat een scherpzinnig en betrokken onderzoek gegevens vrijmaakt die men op het eerste oog niet zou hebben verwacht.

De bijdrage van H.A.J. Wegman betreft het gedachtenisprentje van de Eerste Communie. Hij beschrijft en interpreteert aan de hand van een indeling in drie series. De oudste (1800-1850) kenmerkt zich door somberheid. De tweede (1850-1920) door een mate van zoetheid en sentimentaliteit. De laatste (1920-1960) wordt gekenmerkt door vanzelfsprekendheid. De liturgie-theoloog ziet in de communie een ontmoeting met het Jezuskind op een lijfelijke manier en tegelijk zo onlijfelijke mogelijk.

De bundel studies bevat een groot aantal afbeeldingen, die functioneel zijn ten opzichte van de teksten der bijdragen. Het geheel geeft een indruk van een nieuwe benadering van materiaal waarvan nu eerst ten volle de waarde voor de beschrijving binnen het kader van de geschiedenis der spiritualiteit wordt ingezien. Het gebruik van devotieprentjes schijnt goeddeels tot het verleden te behoren. Daarom kan mentaliteits- en spiritualiteitsgeschiedenis er gebruik van gaan maken.

W. van 't Spijker

H. Reenders, *Alternatieve zending. Ottho Gerhard Heldring (1804-1876) en de*